

Chorvátska literatúra pre deti a mládež v centre záujmu slovenských prekladateľov

Croatian literature for children and youth as the centre of interest of Slovak translators

Alica Kulihová

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, kulihova@gmail.com

Data zglaszenia: 15.01.2016 r. — Data recenzji i akceptacji: 29.04.2016 r.

Abstract: Slovak literature in translation has a representative selection of works of Croatian authors for children and youth starting from the 19th century to the present days (I. Brlić-Mažuranić, V. Nator, M. Lovrak, I. Kušan, Lj. Bauer, J. Horvat, H. Hitrec, Đ. Zrakić, J. Cvenić, S. Tomaš, A. Gardaš, Z. Balog). Slovak translations of works of these authors were published in Slovakia, but also in the Serbian part of Vojvodina. Publishing policy in Slovakia has not always supported translations of Croatian authors' books, being representative of the books by authors from the former Yugoslavia, first because of the socio-political atmosphere and currently, according to the publishers' misconception, that its nature is considered not commercial enough. Translations from earlier periods were not always at an adequate level, partly because of the absence of quality translation dictionaries, that is the reason why they performed a rather informative role.

Key words: literature for children and youth, literature in translation, publishing policy, translation competence.

Plnohodnotnou súčasťou každej národnej literatúry je aj literatúra pre deti a mládež. Stretávame sa s ňou aj v prekladovej literatúre. Kým literárna veda zameraná na literatúru pre dospelého percipienta sa venuje komparatívnej analýze konkrétnych národných literatúr, vplyvu literárnych smerov a škôl, vzájomnému prínosu, či podnetom pre tvorcov, prekladová literatúra pre deti a mládež je v tomto diskurze dosť marginalizovaná. Literárna veda a kritika kladie väčšinou dôraz na pôvodnú literárnu tvorbu pre deti a mládež a minimálny okruh otázok sa dotýka aj relevantného komparatívneho pohľadu na prekladovú detskú literatúru.

Chorvátskej kultúre, respektíve chorvátskej literatúre sa na Slovensku vo svojich odborných publikáciách detailne venoval Ján Jankovič. Jeho prínos pre ďalší vedecký výskum je nespochybniteľný. Vo svojich prácach sa však sústreďuje viac na dospelého percipienta.

Slovenská prekladová literatúra disponuje reprezentatívnym výberom z tvorby chorvátskych autorov literatúry pre deti a mládež počnúc od konca 19. storočia až po súčasnosť (Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor, Mato Lovrak, Ivan Kušan, Ljudevit Bauer, Joža Horvat, Hrvoje Hitrec, Josip Cvenić, Stjepan Tomaš, Ante Gardaš, Zvonimir Balog a i.).

Slovenské preklady diel uvedených autorov sa uverejňovali na Slovensku, ale aj vo Vojvodine, v Srbsku, keďže vo Vojvodine pôsobili aj mnohí prekladatelia, ktorí prekladali diela autorov literatúr národov bývalej Juhoslávie, aby ich tak priblížili vojvodinským Slovákom. Tvorba týchto autorov zarezonovala viac či menej aj v slovenskej prekladovej literatúre. Napriek tomu sa ich recepcii a prínosu nevenovala dostatočná pozornosť ani v čase vzniku prekladov, ani v neskoršom období.

Rovnako významné miesto ako autori pôvodných diel majú v dejinách prekladu z chorvátskej literatúry aj prekladatelia. Môžeme konštatovať, že niektoré obdobia slovenského prekladu z chorvátskej literatúry sú obdobiami konkrétnej prekladateľskej činnosti prekladateľa, resp. prekladateľky, ktorý sa vďaka svojej dlhoročnej prekladateľskej práci dostal do povedomia čitateľov, ale aj odbornej verejnosti.

Vydavateľská politika na Slovensku nebola vždy priaznivo naklonená chorvátskym autorom, resp. autorom z bývalej Juhoslávie. Najprv to bolo kvôli spoločensko-politickej atmosfére a v súčasnosti, podľa názoru vydavateľstiev, pre jej málo komerčný charakter. Preklady zo starších období neboli vždy na adekvátnej úrovni, často plnili skôr informatívnu úlohu. Príčin bolo niekoľko: na jednej strane mali nízku kvalitu prekladu na svedomí prekladatelia bez filologického vzdelania a bez prekladateľských kompetencií, na druhej strane to bola absencia vhodných prekladových či výkladových slovníkov.

Komparatívny výskum detskej prekladovej literatúry si vyžaduje dôsledné štúdium a analýzu tak inojazyčnej detskej literatúry, preložených diel, ako aj vzájomných literárnych, kultúrnych a často aj spoločensko-politických a ekonomických súvislostí a vzťahov medzi konkrétnymi národmi. Mnohé tieto faktory totiž dokážu ovplyvniť vznik, recepciu a percepciu aj textov určených pre detského percipienta. K uvedeným pragmatickým faktorom vzniku či absencie prekladov detskej literatúry pristupujú ešte aj lingvistické a prekladateľské kompetencie prekladateľa. Uvedené kompetencie však musia byť pri literatúre pre detského percipienta doplnené aj určitou nadstavbou, pretože literatúra pre deti kladie špecifické nároky nielen na autora, ale aj na prekladateľa. Medzi čitateľmi, ale občas aj prekladateľmi bez praktických skúseností vládne mylný názor, že prekladať literatúru pre deti a mládež nie je vôbec náročné. Preklad aj tvorba detskej

literatury vyžaduje tak od autora, ako aj od prekladateľa vyhranený cit pre slovo, výraz, vtipné vyjadrovanie sa, rozvíjanie príbehu a zaujímavú pointu, živé dialógy, špecifickú syntax a pod. Pri preklade musí prekladateľ okrem svojich jazykových a prekladateľských kompetencií disponovať aj určitými mimolingvistickými znalosťami, „musí poznať psychiku, zákonitosti jazykového a myšlienkového vývoja dieťaťa a požiadavky a možnosti vekového stupňa, ktorému je kniha určená“¹. Prekladatelia nepristupovali vždy adekvátne a v uvedených intenciách k prekladom detskej literatúry z chorvátskeho jazyka, čo sa podpísalo aj pod kvalitu preložených textov a následne percepciu u detského čitateľa. V priestore tohto príspevku nie je možné detailne analyzovať všetky preklady. Pokúsime sa skôr všeobecne načrtnúť prekladateľské zámery naprieč dejinami slovenského prekladu diel pre deti a mládež.

Preklady chorvátskej literatúry pre deti a mládež na Slovensku v 19. storočí

O prvý knižný preklad chorvátskej literatúry pre deti a mládež sa zaslúžil Ivan Branislav Zoch (1843—1921), ktorý po odchode zo Slovenska pôsobil v Osijeku, Sarajeve a Petrinji ako stredoškolský učiteľ na gymnáziu. V roku 1890 mu vydavateľ v Trnave Adolf Horovitz vydal knihu *Malý herec*, v ktorej sa nachádzajú pôvodné aj preložené komédie pre mládež. V knižke sa nachádzajú dve jednoaktovky Antona Vjenčeslava Truhelku *Zlá retiazka čili buď milosrdným!* (or. *Zlatan lančić ili Da si miloserdan!*) a *Vyklalo se šidlo z vreca* (or. *Zaklela se zemlja raju, da se sva otajna znaju*). Tieto dve komédie pre mládež uverejnil už v roku 1881 v časopise pre deti *Včielka*. Uvedené dramatické texty majú výchovný charakter, preto si ich Zoch, povolaním učiteľ, aj vybral na preklad. Uvedené Zochove preklady sú aj dnes čitateľné, napriek archaickosti výrazových prostriedkov. Na konci 19. storočia Zoch prekladal aj do chorvátskeho jazyka slovenské ľudové rozprávky. Súdiac podľa výberu Zocha, v tomto počiatočnom období prekladov detskej literatúry do slovenčiny, sa do popredia záujmu dostávajú najmä texty s výchovným, vzdelávacím charakterom, v oveľa menšej miere zábavné, s ktorými sa stretávame v najnovšom období literatúry, ale aj prekladateľskej praxe.

¹ Z. Klátik: *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava, Mladé letá, 1975, s. 313.

Preklady chorvátskej literatúry pre deti a mládež na Slovensku od začiatku 20. storočia po rok 1989

Prekladateľská činnosť sa začína rozvíjať systematickejšie v medzivojnovom období, hoci významné prekladateľské počiny, najmä z tvorby klasikov chorvátskej literatúry, zaznamenávame už aj pred rokom 1918 (napr. Ivan Mažuranić, August Šenoa, Josip Kozarac a iní).

Významným medzníkom v dejinách slovenského prekladu chorvátskych autorov pre deti a mládež predstavuje tvorba Ivany Brličovej Mažuranićovej a jej dielo *Priče iz davnine* (1916) (*Príbehy z pradávna*). Autorkou prvého slovenského prekladu bola Anna Dollinayová-Vračanová a kniha vyšla pod názvom *Povesti z pradávna v roku* 1931. Hoci odozva na slovenský preklad v tej dobe bola veľmi skromná, vydanie „chorvátskeho Andersena“, ako nazývajú túto autorku chorvátski literárni vedci, sa môže považovať za výnimočnú udalosť pre slovenskú prekladovú literatúru. Až po niekoľkých desaťročiach sa k fundovanejšiemu hodnoteniu prekladu vracia slovenský literárny historik a prekladateľ Ján Jankovič a preklad Anny Dollinayovej-Vračanovej hodnotí ako vynikajúci, pretože „dobrý preklad rozprávky odoláva času niekoľkonásobne lepšie ako preklady iných žánrov“².

I. Brličová Mažuranićová navrhnutá niekoľkokrát na Nobelovu cenu si vytvorila „vlastný slovanský rozprávkový svet“³, vo svojich rozprávkach čerpá najmä zo slovanskej mytológie, ktorých hrdinovia a postavy sa nachádzajú aj v slovenských klasických rozprávkach alebo aj v moderných pôvodných príbehoch pre deti a mládež, stretávame sa tu s archetypmi, ktoré sú prítomné v každej rozprávke a pripomínajú Dobšinského ľudové rozprávky. Druhý preklad diela *Priče iz davnine* vychádza v roku 1976 v preklade Zlatka Klátika s názvom *Rozprávky z pradávna*. Tretíkrát v roku 1979 v preklade Juraja Tušiaka rovnako s názvom *Rozprávky z pradávna* vychádza aj v Srbsku, v Novom Sade, a v rovnakom roku aj jeho druhé vydanie. Keďže texty Ivany Brličovej Mažuranićovej mali pozitívny ohlas medzi čitateľmi a prekladatelia „stavili na istotu“, vychádza nový preklad jej textov znovu v roku 1991 s názvom *Ctiborova hora a iné rozprávky* v preklade Zlatka Klátika. Všetky preklady rozprávok I. Brličovej Mažuranićovej mali u detského čitateľa priaznivý ohlas, preto aj boli prekladané niekoľkokrát. V roku 1984 vydavateľstvo Mladé letá zaradilo do knihy *Rozprávky zďaleka i zblízka* jednu rozprávku tejto autorky *Ctiborova hora* (or. *Šuma Striborova*) v preklade Michala Nadubinského.

Ďalší chorvátsky autor, ktorý zaujal prekladateľov okrem svojej tvorby pre dospelých čitateľov, bol Vladimir Nazor. V roku 1931 Václav Šlosar preložil dva jeho prozaické texty a vydal pod názvom *Riasanka* (or. *Halugica*) a *Maják*

² J. Jankovič: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938)*. Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV Bratislava, 1997, s. 101.

³ *Ibidem*, s. 100.

(or. *Svjetionik*) v knihe so spoločným názvom *Synovia mora*. Tieto texty sú podľa slov prekladateľa v úvode knihy určené pre mládež. Nazor je svojimi textami s prvkami naturizmu veľmi blízky slovenskému čitateľovi opisom prírody a spojenia človeka s prírodou. Škoda, že preklad týchto výnimočných textov sa dostal k slovenskému čitateľovi v nie celkom kvalitnom stave, aj podľa hodnotenia Janoviča ide o subštandardný preklad a paškvil, najmä pre zlú slovenčinu.

Vydavateľstvo Československá grafická únia v Prahe v roku 1933 vydalo knihu rozprávok s názvom *Juhoslovenské rozprávky. Srbské, chorvátske a slovenské*. Prekladateľ Peter Prídavok do výberu zahrnul dve chorvátske rozprávky *Železný muž a Žobrák*. V roku 1935 vo vydavateľstve U NÁS vyšli *Juhoslovenské rozprávky* ešte raz vo výbere a preklade Ferda Klátika. Analýza a hodnotenie prekladov v čase vzniku týchto prekladov takmer neexistovali, články o nových prekladoch, nielen diel pre deti a mládež, mali iba informatívny charakter. Ako je zrejmé z výberu textov na preklad, prekladatelia sa prikláňali skôr ku klasickým textom, známym autorom, bez ambícií predstaviť nových, súdobých autorov, nové témy v detskej literatúre, správali sa, dá sa povedať, opatrne, hoci mali dosť aktuálnych informácií o chorvátskej literatúre, i vďaka vojvodinským Slovákom, ktorí pravidelne prispievali aj do periodík na Slovensku o nových srbských, chorvátskych dielach, resp. dielach národov bývalej Juhoslávie. Napríklad novinár a prekladateľ Andrej Vrbacký, ktorý od 30. rokov do 70. rokov 20. storočia systematicky prekladal z chorvátskej a srbskej literatúry, považovaný za najproduktívnejšieho prekladateľa z jazykov bývalej Juhoslávie do dnešných čias, literárny historik, prekladateľ a univerzitný profesor Andrej Mráz a iní, ale aj Chorvát Ljubomir Maraković, ktorý aktuálne informoval už v 20. rokoch 20. storočia v Slovenských pohľadoch, napr. o velikánovi chorvátskej literatúry Miroslavovi Krležovi.

Prekladová literatúra v medzivojnovom období bola výsledkom mnohých prekladateľov, ktorí nemali lingvistické vzdelanie, čo malo prirodzene vplyv aj na kvalitu prekladu. V takýchto prípadoch išlo často iba o „poslovenčovanie“ originálu. S nedostatkami na lexikálnej rovine prekladu, predovšetkým pod vplyvom doslovného prekladu alebo interlingválnej homonymie, sa stretávame najčastejšie v prekladoch slovenských prekladateľov z Vojvodiny, hoci aj tu výnimka potvrdzuje pravidlo. Tou je prekladateľ Tomáš Štrba, ktorý napriek svojmu vojvodinskému pôvodu a technickému vzdelaniu bravúrne zvládal prekladateľskú prácu aj takých autorov, akým bol Ivo Andrić.

Najplodnejšie obdobie, čo do počtu prekladov z chorvátskeho jazyka vôbec, predstavuje obdobie Slovenského štátu (1939–1945). Počas šiestich rokov bolo preložených a vydaných 26 kníh. Okrem beletrie pre dospelého čitateľa sa prekladala aj literatúra pre deti a mládež.

V roku 1940 Matica slovenská vydáva ďalšie známe dielo Ivany Brlićovej Mažuranićovej *Podivné príhody učňa chlapčeka* (or. *Čudnovate zgodbe šegrta Hlapića*) v preklade Kolomana K. Geraldiniho. V roku 1943 prekladateľská dvo-

jica Ivan Minárik a Andrej Vrbacký prinášajú v preklade ďalšie dielo tejto autorky *Jaša Dalmatin*.

Vladimir Nazor, slovenskému čitateľovi už známy autor, sa ocitá v centre pozornosti slovenských prekladateľov v roku 1941, keď Matica slovenská vydáva v preklade Mateja Pirtiaka (= Matej Jurkovič) Nazorovo dielo *Bijeli jelen*, v slovenskom preklade pod názvom *Husiarka Hanka*. V knihe okrem príbehu o Husiarke Hanke sa nachádzajú ešte rozprávky *Palček a Delfín*. V roku 1951 vychádza táto kniha aj vo vydavateľstve Bratstvo — jednota v Novom Sade. Druhýkrát sa *Husiarka Hanka* objavuje na Slovensku v roku 1966, keď ju vydávajú Mladé letá v preklade Branislava Manicu. Preklad je však takmer identický s prekladom z roku 1941. Pirtiak sa vracia k Nazorovi v roku 1944 a prekladá jeho dielo *Šarkove uspomene*, v slovenskom preklade s názvom *Strakáč. Rozpráva pes*. Slovenské preklady Nazorových textov vychádzajú ešte v Novom Sade v roku 1952 s názvom *Palček* v preklade Mateja Pirtiaka, v roku 1960 v Báčskom Petrovci s názvom *Rozprávky* v preklade Samuela Dubovského a v roku 1962 s názvom *Ming — Čang — Lin*, opäť v preklade Samuela Dubovského v spolupráci vydavateľstiev v Báčskom Petrovci a v Ľubľane.

Môžeme konštatovať, že tvorba Nazora bola v centre pozornosti slovenských prekladateľov takmer 40 rokov, od roku 1931 do roku 1966. A to sa netýka iba detskej literatúry. Jeho tvorba pre dospelých je rovnako bohato zastúpená v slovenskej prekladovej literatúre⁴. K úspechu Nazorových textov v tomto období určite prispela aj skutočnosť, že sa Nazor osobne zúčastňoval na bojoch partizánov v Chorvátsku.

Rok 1945 bol významným medzníkom v dejinách slovenského prekladu. Začína sa plodné obdobie slovenskej prekladovej literatúry. Je to výsledok nie iba vhodnejších podmienok pre vydavateľskú činnosť po druhej svetovej vojne, ale aj prekladateľskej tradície, ktorá sa postupne vytvárala ešte pred rokom 1945. Začínajú vznikať vydavateľstvá so špecializovanou činnosťou, dobrým vybavením a dostatočným materiálnym zabezpečením. Povojnová situácia na Slovensku aj v bývalej Juhoslávii mali veľa spoločných črt. Priateľské vzťahy boli predpokladom pre ďalšie vydávanie prekladov.

Po oslobodení v roku 1945 vo vydavateľstve Ján Horáček vychádza román pre deti Mateho Lovraka *Nepriateľ číslo 1* (or. *Neprijatelj broj 1*) v preklade Ivana Minárika. Tvorba M. Lovraka oslovila aj ďalšieho prekladateľa Jána Vitéza, a tak v roku 1948 preložil jeho dielo *Zaviaty vlak* (or. *Vlak u snijegu*) a vydalo ho vydavateľstvo Ján Horáček v Bratislave. Tento preklad vyšiel v spolupráci slovenského vydavateľstva Mladé letá a novosadského vydavateľstva Obzor druhýkrát v roku 1972. Tretíkrát sa objavuje tento preklad v Novom Sade v roku 1985⁵. Lovrakove

⁴ V. Nazor: *Život na ostrove*. Bratislava, Novum, 1946; *S partizánmi. Zápisky 1943—1944*. Bratislava, Partizán, 1946; *Malomocný*. Turčiansky sv. Martin, Matica slovenská, 1947.

⁵ Predmetom ďalšieho skúmania v rámci analýzy jednotlivých vydání prekladu uvedeného diela by malo byť, do akej miery ovplyvnila meniacu sa jazyková situácia redakčné zásahy. Tiež

diela prinášali pre deti svet dobrodružstiev, detskej samopaše, preto sa aj u slovenských čitateľov stretli s veľmi priaznivým ohlasom.

Treba pripomenúť, že preklady diel chorvátskych autorov sa prekladali a aj vydávali nie iba na Slovensku ale aj vo Vojvodine, odkiaľ pochádzalo mnoho významných prekladateľov.

1. januára 1950 začína svoju činnosť sieť štátnych vydavateľstiev, ku ktorým patrilo aj Slovenské nakladateľstvo detskej literatúry. Výber diel na preklad, ktorý mal v minulosti skôr subjektívny charakter a závisel najmä od prekladateľa, jeho informovanosti a záujmu, sa stáva organizovanou a plánovanou činnosťou. Napriek súdobej vydavateľskej politike, ktorá uprednostňovala diela najmä zo socialistických krajín, sa vydavateľstvu Mladé letá, založenému v roku 1950, podarilo vydať mnoho kvalitných diel pre deti a mládež.

Spoločenská situácia a politické pomery však ovplyvnili aj to, že od roku 1951 do roku 1954 nebolo preložené ani jedno dielo z chorvátskej literatúry a ani z literatúr národov bývalej Juhoslávie. Bolo to obdobie eskalácie studenej vojny a následky rezolúcie Informbyra⁶ vplývali aj na postoje a názory politikov na chorvátsku literatúru. Literatúra národov bývalej Juhoslávie, a teda aj chorvátska, sa stala pre slovenského čitateľa nedostupnou a zakázanou. A týkalo sa to aj detskej literatúry. Postupná normalizácia sa začína až neskôr. Podobný fenomén vzniká aj po roku 1969, keď sa mnohí prekladatelia odmlčali a počet prekladov z chorvátskej literatúry sa zredukoval.

60. roky 20. storočia prinášajú niekoľko významných prekladov z chorvátskej detskej literatúry. V roku 1961 v Báčskom Petrovci vychádza preklad románu pre mládež Ivana Kušana *Poplach na Zelenom Vršku* (or. *Uzbuna na zelenom vrhu*) v preklade Samuela Miklovica a v roku 1965 znovu v Petrovci z pera toho istého prekladateľa ďalšie dielo I. Kušana *Koko a duchovia* (or. *Koko i duhovi*). Tieto preklady a väčšina starších slovenských prekladov vojvodinských prekladateľov sú poznačené stavom slovenského jazyka vojvodinských Slovákov, čo znamená, že sa v preklade vyskytuje veľa archaizmov, časté sú prechodníky, viditeľná je chorvátska, resp. srbská syntax, doslovný preklad, interlingválna homonymia. Neprirodzene vyznievajúci text je pre detského čitateľa na Slovensku neprijateľný, napriek tomu, že sú Kušanove diela u mladých čitateľov veľmi obľúbené. V roku 1973 vychádza aj Kušanova kniha *Klameš, Melita* (or. *Lažeš, Melita*) v spolupráci Mladých liet a vydavateľstva Obzor z Nového Sadu v preklade Eleny Čiernej. Tento preklad je na oveľa vyššej kvalitatívnej úrovni a splňa všetky atribúty štandardného prekladu.

Mladé letá v roku 1965 v spolupráci s vydavateľstvom Obzor z Báčskeho Petrovca vydávajú knihu ľudových rozprávok *Zlatá jabloň a deväť pávov* v prekla-

je dôležitá skutočnosť, že preklad vyšiel na Slovensku a vo Vojvodine, hoci od rovnakého prekladateľa.

⁶ Informačné byro komunistických a robotníckych strán.

de Ferda Klátika a Zlatka Klátika (otca a syna), ktorá obsahuje ľudové rozprávky, ale aj poznámky o ľudových zvykoch. Druhé vydanie vychádza v roku 1971 v Mladých letách.

V 60. rokoch sa k obľúbenému Kušanovi pripája ďalší chorvátsky autor Grigor Vitez, ktorým sa začína nová éra v chorvátskej poézii pre deti. V spolupráci vydavateľa z Báčskeho Petrovca a Ľubľany a v preklade Samuela Miklovica vychádzajú preklady dvoch jeho diel, v roku 1965 *Zrkadielko a Sýkorenky*. K Vitezovi sa vracia v roku 1989 prekladateľ Miroslav Demák prekladom jeho básnického diela *Škovránok sa ráno hlási* (or. *Ševina jutarnja pesma*), ktorý vychádza v Novom Sade. Kruh chorvátskych autorov predstavených v slovenských prekladoch v 60. rokoch uzatvára Mira Buljanová dielom *Jelenica Jeseň* (or. *Košuta Jesen*) prekladateľa Samuela Miklovica v spolupráci vydavateľstva Obzor z Báčskeho Petrovca a vydavateľstva Mladinska knjižica z Ľubľany v roku 1967.

V 70. rokoch 20. storočia boli vydavateľstvá na Slovensku veľmi stále opatrné vo vydávaní prekladov diel chorvátskych autorov detskej literatúry, hoci ani o kvalitnú detskú literatúru, ani o kvalitných prekladateľov v tej dobe už nebola núdza. Veď Andrej Vrbacký nepretržite prekladal od 30. rokov 20. storočia, rovnako Ivan Minárik, Branislav Choma a Ján Jankovič od 60. rokov. Na vydávanie prekladov sa preto podujali vo väčšine prípadov vojvodinské vydavateľstvá a iba ojedinele v spolupráci so slovenským vydavateľstvom Mladé letá. Do pozornosti prekladateľov a najmä vojvodinských vydavateľstiev sa dostáva znovu Mato Lovrak, keď v roku 1971 v Novom Sade vychádza preklad jeho diela *Micko, Mucko a Dedko* (or. *Micek, Muček i Dedek*) v preklade Juraja Tušiaka. Okrem Lovraka v 70. rokoch vychádza román pre deti Milivoja Matošeca *Postrach Lipovej ulice* (or. *Strah u Ulici lipa*) v preklade Juraja Tušiaka, znovu v spolupráci vydavateľstva Mladé letá s vydavateľstvom Obzor z Nového Sadu. Prekladateľ Juraj Tušiak, pravdepodobne po pozitívnom ohlase na Matošeca, prekladá v 1977 jeho ďalší román pre deti *Detstvo na Sutle* (or. *Dječak sa Sutle*), ktorý vychádza v Novom Sade. Vojvodinské vydavateľstvá v tomto čase supľujú vydavateľskú činnosť vydavateľstiev na Slovensku, pokiaľ ide o chorvátsku detskú literatúru, čoho dôkazom je aj ďalší preklad diela Dragutina Horkiča *Začmudené príhody* (or. *Čad-jave zgode*) v preklade Milana Ferka z roku 1976 a v roku 1979 v spolupráci bratislavského a novosadského vydavateľstva vychádza preklad diela Nikolu Pulića *Posledná hra* (or. *Poslednja igra*) v preklade Petra Čačka.

80. roky boli ešte stále poznamenané obmedzenou slobodou tlače. V roku 1981 tak znovu v spolupráci s novosadským vydavateľstvom vydávajú Mladé letá preklad knihy pre deti Branka Hribara *Adam Vlčiak alebo knižka o priateľstve* (or. *Adam Vučjak ili knjiga o prijateljstvu*) v preklade J. Jankoviča. V roku 1983 vychádza preklad knihy Ljudevita Bauera *Parolod' Kolombína* (or. *Parnjača Columbina*) v preklade J. Jankoviča, opäť v spolupráci Mladých liet s novosadským Obzorom. V roku 1983 spolupráca uvedených vydavateľstiev prináša výber ľudových rozprávok s názvom *Šarkan a kráľov syn* v preklade Ruda Brtáňa. V roku

1984 sa mladé letá podujali na samostatný vydavateľský počín a vydávajú zbierku chorvátskych epických piesní *Turecký šuhaj a krásavica* v preklade Ruda Brtáňa. Vydané epické piesne, ktoré zozbieral Vuk Stefanović Karadžić, korešpondovali aj témou, aj spracovaním so slovenskými textami tohto charakteru, preto vydaniu tohto titulu nehrozilo v tejto dobe žiadne politické či ideologické faux pas.

Až koniec 80. rokov prináša do činnosti vydavateľstiev úplnú slobodu, aj keď miestami aj v negatívnom zmysle slova. Ekonomické dôvody mali veľký vplyv na vydávanie alebo nevydávanie nie iba pôvodnej, ale aj prekladovej literatúry. Zvýšil sa síce záujem o vydávanie literatúry pre deti a mládež, ale aj v tejto oblasti sa vydavateľstvá riadili skôr komerčnými ukazovateľmi než kvalitou výberu diel na preklad. Do centra záujmu vydavateľstiev sa dostávajú diela zábavného a dobrodružného žánru. Mladé letá sa po štvorročnej odmlke v roku 1987 vracajú k chorvátskej literatúre, hoci ešte v intenciách ľudových rozprávok, keďže šlo o výber chorvátskych ľudových rozprávok s názvom *Rozmarínový kričiek* vo výbere a preklade Michala Nadubinského. O rok na to (1988) sa vydavateľstvo prezentuje prekladom diela pre mládež od Jože Horvata *Operácia Stonožka* (or. *Operacija Stonoga*) v preklade J. Jankoviča. J. Jankovič sa pre mnohé vydavateľstvá v tomto období a aj neskôr stáva garantom kvalitného výberu a aj prekladu, a to vďaka jeho aktívnej prekladateľskej aj odbornej publikačnej činnosti z oblasti chorvátskej literatúry. Za svoje preklady získal celý rad domácich aj chorvátskych ocenení. Mladé letá sa postupne púšťajú do vydávania chorvátskych, resp. srbských autorov⁷ detskej literatúry, hoci ešte stále v spolupráci s vojvodinskými vydavateľstvami, a tak v roku 1989 vydávajú román pre deti Hrvoja Hitreca *Krátki ľudia* (or. *Kratki ljudi*) v preklade J. Jankoviča a dielo Nenada Brixyho *Biela loptička* (or. *Bijela loptica*) rovnako v preklade J. Jankoviča.

Preklady chorvátskej literatúry pre deti a mládež na Slovensku po roku 1989

Po Nežnej revolúcii a páde režimu sa na Slovensku uvoľnili možnosti vydávania aj dovtedy neželanej a „skazenej“ západnej literatúry, ale aj literatúr národov bývalej Juhoslávie, keďže ani samosprávny socializmus bývalej Juhoslávie nepriahol väčšiemu prílivu literatúry na pôdu socialistického Československa. V roku 1989 vydavateľstvo Tatran, ktoré sa orientovalo najmä na literatúru pre dospelého čitateľa, vydáva knihu chorvátskych a srbských ľudových rozprávok *Tri prs-*

⁷ Popri chorvátskych autoroch sa vydávajú aj preklady srbských a slovinských autorov, a to v ešte väčšom počte.

tene v preklade Eleny Lajčiakovej. Vydanie tohto reprezentatívneho a antologického diela pochádzalo ešte z plánov pred rokom 1989.

Po roku 1989 sa koncepcia vydavateľstiev musela podrobiť ekonomickým možnostiam a požiadavkám na trhu. Ešte sa vydávajú preklady zadané podľa plánu z roku 1989 alebo diela, ktoré mali u čitateľov pozitívny ohlas, ako už spomínané tretie vydanie rozprávok Ivany Brlićovej Mažuranićovej s názvom *Ctiborova hora a iné rozprávky*.

V roku 1991 sa do pozornosti vydavateľstiev dostávajú aj menej známi autori, ktorí ich oslovili napríklad aj ilustráciami v pôvodnom diele. Takou bola aj detská kniha ilustrovaná chorvátskymi insitnými umelcami s názvom *Poštar a vtáci a iné rozprávky* (or. *Priča o poštaru. Zeko u autobusu. Dječak i bundeva*) s textami Marina Zurla i Branislava Glumca v preklade Jarmily Samcovej, ktorá priňasala aj estetický zážitok.

Po tomto ojedinelom preklade prichádza dlhšia prestávka vo vydávaní chorvátskych autorov. Až v roku 1997 sa vydavateľstvo Don Bosca podujíma na vydanie knihy pre mládež Đura Zrakića *Všetci ma majú radi, iba otec nie* (or. *Svi me vole samo tata ne*), v preklade Alice Kuliňovej. Od uvedeného autora v roku 2000 vychádza ďalší preklad románu pre mládež *Láska súdne rozdelená* (or. *Ljubav sudski podijeljena*) v Spolku sv. Vojtecha, v preklade Márie Ševčíkovej. Uvedené Zrakićove romány majú silný etický a náboženský podtón. Po roku 1989 vznikajú na Slovensku vydavateľstvá, ktoré sa špecializujú na dovtedy málo vydávané a doslova zakázané publikácie s náboženskou tematikou, preto ani vydanie týchto dvoch kníh sa nestretlo s väčšími problémami.

V roku 1997 sa aj Mladé letá podujímajú na „experiment“ s vydaním prekladu románu pre mládež na Slovensku neznámeho chorvátskeho autora Josipa Cvenića z Osijeku *A pevne drži joystick!* (or. *Čvrsto drži joy-stick!*) v preklade A. Kuliňovej. Išlo o pútavý román s témou počítačových hier, ktorej sa v tej dobe ešte v slovenskej literatúre pre deti a mládež takmer nikto nevenoval. Možno práve pre toto nívum preklad získal ocenenie Domu detí Bibiany v Bratislave za najlepšiu detskú knihu jari 1997. Uvedený chorvátsky autor sa predstavuje staršej mládeži výberom zo svojich poviedkových knížiek so slovenským názvom *Zasľúbená zem* (or. *Lektira, Udžbenik priča, Mudra budala*) v roku 2005 v preklade a vydaní A. Kuliňovej (ALIKA). Ďalší autor z Osijeku, ktorý sa predstavil slovenskému detskému čitateľovi, bol v roku 1997 Stjepan Tomaš. Jeho román *Ostali mi iba sny* (or. *Mali ratni dnevnik*) vydalo vydavateľstvo Motýľ v preklade A. Kuliňovej. Kniha s tematikou vojny na Balkáne v 90. rokoch nemala u detí na Slovensku veľkú odozvu, keďže bola pre ne neznámou a dosť deprimujúcou témou. V Chorvátsku pre svoju autenticosť, naopak, zaznamenala veľký úspech. Kruh osjleckých autorov uzatvára veľmi známy chorvátsky rozprávkár Anto Gardaš a jeho kniha rozprávok *Damjanovo jazero* (or. *Damjanovo jezero*) v roku 1998 vydané vydavateľstvom Motýľ v preklade A. Kuliňovej. V rozprávkach tohto autora sa prepletajú mytologické motívy so súčasnosťou.

Až po takmer jedenástich rokoch sa objavuje na knižnom trhu ďalší chorvátsky autor. Presadiť vydanie prekladu diela Zvonimira Baloga, ktorý sa považuje v Chorvátsku za kongeniálneho detského autora a ktorý je nositeľom všetkých literárnych ocenení v Chorvátsku, bolo veľmi ťažké. Vydavateľstvá sa zameriavali na vydávanie titulov, ktoré mali vysokú predajnosť v západných krajinách a ktoré boli komerčne úspešné, a slovanský autor pre nich nepredstavoval výraznejší zisk. V roku 2009 však vychádza preklad výberu z kníh pre deti s názvom *Papagáj Gáj a kocúr Cúr* vo vydaní, preklade a s ilustráciami A. Kulihovej (ALIKA), a to aj vďaka finančnej podpore Ministerstva kultúry Chorvátskej republiky. Na druhé doplnené vydanie príbehov pre deti Zvonimira Baloga sa podujalo v roku 2013 vydavateľstvo Perfekt s názvom *Často si vymýšľam, že ma bolí škola, aby som nemusel ísť do žalúdka*⁸ s prekrásnymi ilustráciami samotného autora originálu, v preklade A. Kulihovej. Po priaznivom ohlase zo strany detského, ale aj dospelého čitateľa na uvedený preklad a Balogovu tvorbu vôbec vydavateľstvo Perfekt v roku 2014 vydáva výber z jeho knihy *Bonton. Kako da ne postanem klipan-ica u 100 lekcijica* s názvom *Bontón pre deti alebo veselý lexikón o tom, ako sa vyhnúť trapasom*, v preklade A. Kulihovej. Balogove príbehy sú často založené na slovných hrách. Balog je charakteristickým autorom nonsensevej literatúry, ktorá oslovuje tak deti, ako aj dospelých⁹. Vydavateľstvo Perfekt ako jedno z mála vydavateľstiev sa vo svojej vydavateľskej politike vydalo „slovanskou cestou“ a siahlo aj v roku 2015 popri srbskej a slovinskej literatúre pre deti mládež znovu po súčasnom chorvátskom autorovi Hrvojovi Kovačevićovi a vydalo jeho ocenený detský román *Tajna crne kutije*, v slovenskom preklade *Dobrodružstvo počítačového hekera* (preklad Alica Kulihová). Hodnotiť preklady A. Kulihovej neprislúcha autorke tejto práce, keďže ide o tú istú osobu. O priaznivej recepcii a percepcii medzi odbornou verejnosťou, ale aj medzi deťmi však do istej miery môžu vypovedať už spomínané ocenenia.

Antologické vydania

Pre úplnosť údajov a širší pohľad na preklady chorvátskej literatúry pre deti a mládež je potrebné spomenúť aj niekoľko antologických diel a spoločných výberov z literatúr bývalej Juhoslávie. Okrem už spomenutých diel (*Juhoslovan-*

⁸ Preklad bol ocenený cenou Bibiany a Slovenskej sekcie IBBY ako najlepšia detská kniha leta 2013, zároveň je nominovaný na zápis do Čestnej listiny IBBY (International Board on Book for Young People Honour List).

⁹ Najviac s Balogovu tvorbu korešponduje v slovenskej literatúre pre deti poézia D. Heviera a T. Janovica a próza M. Ďuričkovej, Ľ. Feldeka, J. Pavloviča, D. Heviera a Uličianskeho.

ské rozprávky 1933, 1935; *Šarkan a kráľov syn*, 1983; *Turecký šuhaj a krásavica. Chorvátske epické piesne*, 1984; *Rozmarínový kričiek*, 1987, 1988; *Tri prstene*, 1990) dvojica prekladateľov Samuel Miklovič a Pavel Mučaji v roku 1961 zostavili antológiu poviedok pre deti a mládež s tematikou národnooslobodzovacieho boja v bývalej Juhoslávii s názvom *Po boku otcov*¹⁰. Antológiu vydalo vydavateľstvo Kultura v Báčskom Petrovci. Chorvátsku literatúru reprezentoval text Vjekoslava Kaleba *Oblok*. V roku 1964 Dragan Lukić zostavil a vo vydavateľstve Obzor v Báčskom Petrovci vydal výber z detskej literatúry z macedónskeho, srbského, chorvátskeho a slovinského jazyka, ktorý vyšiel v slovenskom preklade s názvom *Perličky. Poviedky*¹¹. Chorvátska literatúra bola zastúpená niekoľkými významnými autormi: Cvetković Ivan, Krišković Josip, Oblak Danko, Pavčić Josip, Vitez Grigor. V roku 1976 Elena Chmelová zostavila výber z ľudových rozprávok a bájí *Rozprávky o zvieratkách z celého sveta*. Ako chorvátska sa uvádza rozprávka *O baranovi Lukovi (chorvátska z Chile)*. Prekladateľ nie je uvedený, kniha vyšla vo vydavateľstve Pravda v Bratislave. V roku 1987 vyšli ešte dve antológie detskej literatúry: Seja Babićová v novosadskom vydavateľstve vydala titul *Ak sa ti cnie*, v ktorej predstavuje poéziu pre deti autorov z bývalej Juhoslávie, v preklade Miroslava Demáka. Chorvátsku literatúru zastupujú texty Zvonimira Baloga, Tita Bilopavlovića, Draga Ivaniševića, Luku Paljetaka a Ivicu Borića.

Ďalšia antológia v tom istom roku vychádza opäť v Novom Sade vo výbere Samuela Dubovského s názvom *Červené prskavky*. Chorvátsku detskú literatúru zastupujú Milivoj Matošec a Vladimir Nazor. V roku 1989 Stevan Micić a kolektív autorov zostavili v Novom Sade výber z tvorby ľudovej slovesnosti s názvom *Kde bolo tam bolo*¹². V roku 1990 sa Stevan Micić s kolektívom autorov podujal zostaviť pre novosadské vydavateľstvo ďalší výber detskej literatúry s názvom *Tisíce hviezdíček* v preklade Juraja Tušiaka. Chorvátsku literatúru reprezentuje v tomto výbere iba jeden autor Grigor Vitez. Uvedené antológie vznikali aj pre potreby slovenských škôl vo Vojvodine.

Preklady v časopisoch

Mnoho vynikajúcich chorvátskych autorov sa predstavuje detskému čitateľovi aj v slovenských periodikách tak na Slovensku, ako aj vo Vojvodine, v Srbsku.

¹⁰ Prekladatelia boli vojvodinskí Slováci: Michal Kysefa, Anna Makanová, Samuel Miklovič, Pavol Mučaji.

¹¹ Na preklade sa podieľali vojvodinskí prekladatelia: Mária Myjavcová, Samuel Dubovský, Daniel Dudok, Pavel Mučaji.

¹² Autormi prekladov boli: Miroslav Demák, Miroslav Dudok, Ana Makišová, Pavel Mučaji.

Na Slovensku to boli a sú časopisy pre deti: Včielka, Zornička, Slniečko, Ohník, Kamarát, Zornička, Fifík a iné. Najviac prekladov bolo uverejnených na Slovensku v Zorničke, Ohníku a Slniečku. Najproduktívnejšie roky, pokiaľ ide o preklady textov chorvátskych autorov, boli 1960—1969. Súčasný, nedávno zosnulý, chorvátsky autor, ktorý sa objavoval v slovenských časopisoch kontinuálne a najčastejšie, bol Zvonimir Balog. Jeho texty, tak básnické, ako aj prozaické, nachádzame v našich slovenských časopisoch už od 60. rokov v Ohníku, Slniečku, Zorničke, Superohníku a Fifíku. V Slniečku v ročníku 1991 si v každom čísle mohli deti v preklade Petra Čačka prečítať po jednej z jeho humoristicko-satirických príbehov z knihy *Bonton*. Je až prekvapujúce, že dlhé roky žiadne vydavateľstvo nesiahlo po vydaní jeho knihy, hoci, súdiac podľa časopiseckých prekladov, nebol pre nich neznámym autorom, ani kontroverzným.

Čo dala chorvátska literatúra pre deti a mládež slovenským čitateľom?

Diachrónny prehľad spomínaných období prekladu chorvátskej literatúry pre deti a mládež či už na Slovensku, alebo vo Vojvodine poskytuje dostatočné množstvo relevantných faktov o snahe tak prekladateľov, ako aj vydavateľov predstaviť slovenským čitateľom chorvátsku literatúru pre deti a mládež v reprezentatívnej podobe, počnúc klasickými rozprávkami (I. Brlićovej Mažuranićovej, V. Nazora, A. Gardaša), cez realistické poviedkami a príbehy (I. Kušana, H. Hitreca, J. Cvenića, S. Tomaša), až po súčasné postmodernistické smery (Z. Balog). Kým v začiatkoch prekladania sa z chorvátskej literatúry dostávali k prekladom vo väčšej miere prekladatelia bez lingvistického vzdelania, postupom času sa väčšina textov na preklad dostáva do rúk jazykovo erudovaným prekladateľom s lingvistickými aj translatologickými kompetenciami. Nedostatky v prvých prekladoch však neboli zapríčinené iba nekompetentnosťou prekladateľov, ale vo väčšine prípadov skôr absenciou prekladových slovníkov či iných lexikografických pomôcok, čo v súčasnej rozvinutej dobe technológií a existencie internetu už nepredstavuje taký problém.

Ako sme už uviedli, dejiny prekladu sú aj dejinami jednotlivých prekladateľov. Ich úloha — predstavovať literatúru iných národov — je jednak zodpovedná, pretože by mali mať dostatočný prehľad o prekladanej literatúre, respektíve, mali by ponúkať, v našom prípade slovenským čitateľom, texty významných a kvalitných autorov, na druhej strane musia mať aj určitú slobodu „lovit“ v mori rôznorodej literatúry a prinášať čitateľom aj autorov, ktorých oni sami považujú za výnimočných. V každom prípade je však potrebné, aby mali adekvátne filologic-

ké vzdelanie a lepšie ako jazyk, z ktorého prekladajú, by mali ovládať svoj materinský jazyk.

Pre slovenského detského čitateľa predstavovala a predstavuje chorvátska literatúra pre deti a mládež na jednej strane pohľad do iného sveta, keďže príbehy s motívmi mora a lexika spojená s týmto prostredím znamená pre ne obohatenie, na druhej strane autori ako napr. Zvonimir Balog im predstavujú možnosti jazyka a hry so slovnou zásobou, ktoré môžu aplikovať aj na svoj materinský jazyk.

Literatúra

Jankovič J.: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938)*. Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV Bratislava, 1997.

Jankovič J.: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre II. (1939—1948)*. Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV Bratislava, 2002.

Jankovič J.: *Slovník překladatel'ov s bibliografiou prekladov z macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava, Jaga — VEDA, 2005.

Klátik Z.: *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava, Mladé letá, 1975.

Kulihová A.: *Recepcia diela Ivany Brlićovej Mažuranićovej na Slovensku*. W: *Braslav 1*, Filozofická fakulta, 2002, s. 173—179.

Popovič A.: *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava, Tatran, 1975.

Popovič A.: *Umelecký preklad z ČSSR, Výskum. Biografia*. Martin, Matica slovenská, 1974.

Šiceľ M.: *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb, Školska knjiga, 1997.

Alica Kulihová

Chorvátska literatúra pre deti a mládež v centre záujmu slovenských prekladateľov

Resumé

Slovenská prekladová literatúra disponuje reprezentatívnym výberom z tvorby chorvátskych autorov literatúry pre deti a mládež počnúc od konca 19. storočia až po súčasnosť (I. Brlićová Mažuranićová, V. Nazor, M. Lovrak, I. Kušan, Lj. Bauer, J. Horvat, H. Hitrec, Đ. Zrakić, J. Cvenič, S. Tomáš, A. Gardaš, Z. Balog). Slovenské preklady diel uvedených autorov sa uverejňovali na Slovensku, ale aj vo Vojvodine, v Srbsku. K najvýznamnejším slovenským prekladateľom, ktorí sa venovali a venujú popri literatúre pre dospelého recipienta aj dielam určeným pre detského čitateľa, patria Zlatko Klátik, Juraj Tušiak, Andrej Vrbacký, Rudo Brtáň, Peter Čačko, Michal Nadubinský, Ján Jankovič a iní. Prekladatelia sa nechávali ovplyvňovať pri výbere chorvátskych autorov pre svoj preklad jednak domácou recepciou autora, ale aj vlastným záujmom o túto literatúru.

Kľúčové slova: prekladová literatúra, literatúra pre deti a mládež, recepcia, prekladateľ.

Alica Kulihová

**Croatian literature for children and youth
as the centre of interest of Slovak translators**

Summary

Croatian literature translated into Slovak consists of a relevant selection of Croat authors for kids and youth dating from the 19th century to the present, such as I. Brličová-Mažuranićová, V. Nazor, M. Lovrak, I. Kušan, Lj. Bauer, J. Horvat, H. Hitrec, Đ. Zrakić, J. Cveniće, S. Tomaš, A. Gardaš, Z. Balog. Slovak translations are published in Slovakia, but also in the Serbian Vojvodina. The most significant translators focusing on the translation of juvenile literature are Zlatko Klátik, Juraj Tušiak, Andrej Vrbacký, Rudo Brtáň, Peter Čačko, Michal Nadubinský, Ján Jankovič and others. Translators were influenced in their selection of Croatian authors by their reputation but also by the translators' personal interest in the literature.

Key words: literature for children and youth, literature in translation, publishing policy, translation competence.

Literatura chorwacka dla dzieci i młodzieży w centrum zainteresowania słowackich tłumaczy

Croatian literature for children and youth as the centre of interest of Slovak translators

Alica Kuliňová

Univerzita Komenského v Bratislave, Wydział Filozoficzny / Univerzita Komenského
v Bratislave, Filozofická fakulta, kulihova@gmail.com

Data zgłoszenia: 15.01.2016 r. — Data recenzji i akceptacji: 29.04.2016 r.

Abstract: Slovak literature in translation has a representative selection of works of Croatian authors for children and youth starting from the 19th century to the present days (I. Brlić-Mažuranić, V. Nator, M. Lovrak, I. Kuša'ň, Lj. Bauer, J. Horvat, H. Hitrec, Đ. Zrakić, J. Cvenić, S. Tomaš, A. Gardaš, Z. Balog). Slovak translations of works of these authors were published in Slovakia, but also in the Serbian part of Vojvodina. Publishing policy in Slovakia has not always supported translations of Croatian authors' books, being representative of the books by authors from the former Yugoslavia, first because of the socio-political atmosphere and currently, according to the publishers' misconception, that its nature is considered not commercial enough. Translations from earlier periods were not always at an adequate level, partly because of the absence of quality translation dictionaries, that is the reason why they performed a rather informative role.

Key words: literature for children and youth, literature in translation, publishing policy, translation competence.

Literatura dla dzieci i młodzieży jest pełnowartościową częścią każdej literatury narodowej. Spotkać się z nią można również w literaturze przekładowej. Jednakże o ile literaturoznawstwo zorientowane na literaturę dla odbiorcy dorosłego zajmuje się komparatystyczną analizą konkretnych literatur narodowych, wpływem prądów i szkół literackich, wzajemnymi oddziaływaniami czy inspiracjami między twórcami, o tyle przekłady literatury dla dzieci i młodzieży pozostają w tym dyskursie na pozycji zdecydowanie zmarginalizowanej. Lite-

raturoznawstwo i krytyka literacka przeważnie koncentrują się na oryginalnej literaturze dla dzieci i młodzieży, a jedynie znikoma refleksja obejmuje również relewantne komparatystyczne spojrzenie na jej przekłady.

Kulturę chorwacką, a właściwie literaturę chorwacką w Słowacji, szczególnie przeanalizował w swoich publikacjach naukowych Ján Jankovič, jego wkład w dalsze naukowe badania jest niepodważalny. W swoich pracach naukowych koncentruje się on jednak bardziej na dorosłym odbiorcy, podczas gdy literatura przekładowa w Słowacji dysponuje reprezentatywnym wyborem z twórczości chorwackich autorów literatury dla dzieci i młodzieży od końca XIX wieku aż po współczesność (Ivana Brlić-Mažuranić, Vladimir Nazor, Mato Lovrak, Ivan Kušan, Ljudevit Bauer, Joža Horvat, Hrvoje Hitrec, Josip Cvenić, Stjepan Tomaš, Ante Gardaš, Zvonimir Balog i inni).

Słowackie przekłady dzieł wymienionych autorów publikowano w Słowacji, ale również w Wojwodinie w Serbii, gdzie działali liczni tłumacze przekładający utwory autorów literatur narodowych byłej Jugosławii, przybliżając je wojwodińskim Słowakom. Twórczość tych autorów w mniejszym lub większym stopniu korespondowała z literaturą przekładową w Słowacji. Niemniej jednak jej recepcji i oddziaływaniu nie poświęcono zbyt wiele uwagi, zarówno w czasie powstawania przekładów, jak i w późniejszym okresie.

Znaczące miejsce, podobnie jak autorzy oryginalnych dzieł, w dziejach przekładów literatury chorwackiej zajmują również jej tłumacze. Możemy stwierdzić, że niektóre okresy słowackich przekładów literatury chorwackiej są okresami konkretnej przekładowej działalności tłumacza, właściwie tłumacza, który dzięki swojej wieloletniej pracy tłumaczeniowej wpisał się w świadomość czytelników, jak również w krąg odbiorców specjalistów.

Polityka wydawnicza w Słowacji nie zawsze była przyjaźnie nastawiona do chorwackich autorów, a właściwie do autorów z byłej Jugosławii. Początkowo miała na to wpływ społeczno-polityczna atmosfera, a obecnie, według opinii wydawnictw, niski charakter komercyjny. Przekłady z wcześniejszych okresów nie zawsze były adekwatne do oryginału, pełniąc często raczej informacyjną funkcję. Przyczyn tego było wiele, z jednej strony niska jakość przekładu wynikała z braku filologicznego wykształcenia oraz przekładoznawczych kompetencji tłumacza, z drugiej natomiast — z deficytu przydatnych jednojęzycznych i dwujęzycznych słowników.

Badania komparatystyczne dziecięcej literatury przekładowej wymagają dogłębnych studiów i analiz — zarówno obcojęzycznej literatury dziecięcej, przełożonych dzieł, jak i wzajemnych literackich, kulturowych i często społeczno-politycznych oraz ekonomicznych związków i zależności między konkretnymi narodami. Czynniki te wpływają na powstawanie, recepcję i odbiór także tekstów skierowanych do dziecięcego odbiorcy. Do powyższych pragmatycznych czynników powstawania czy absencji przekładów literatury dziecięcej dołączyć można ponadto lingwistyczne i przekładoznawcze kompetencje tłuma-

cza. Kompetencje te w przypadku literatury skierowanej do dziecięcego odbiorcy muszą być poszerzone, ponieważ literatura dla dzieci nakłada specyficzne kryteria nie tylko na autora, lecz także na tłumacza. Wśród czytelników, ale czasem również tłumaczy bez praktycznych doświadczeń panuje mylny pogląd, że przekładanie literatury dla dzieci i młodzieży nie jest wcale trudne. Przekład, podobnie jak tworzenie literatury dziecięcej, wymaga zarówno od autora, jak i tłumacza dużej wrażliwości względem słowa, form wyrazu, humorystycznego sposobu wyrażania, rozwiniętej fabuły i ciekawej puenty, żywych dialogów, swoistej składni itd. W czasie aktu translacji tłumacz musi, poza językowymi i przekładoznawczymi kompetencjami, dysponować również określonymi umiejętnościami pozalingwistycznymi, „musi poznać psychikę, zákonitosti jazykového a myšlienkového vývoja dieťaťa a požiadavky a možnosti vekového stupňa, ktorému je kniha určená”¹. Tłumacze nie zawsze podchodzili do przekładu literatury dziecięcej z języka chorwackiego adekwatnie i z wymienionymi intencjami, co odbiło się na jakości przełożonych tekstów, a następnie na percepcji dziecięcego odbiorcy. Biorąc pod uwagę tę sferę, szczegółowa analiza wszystkich przekładów nie jest możliwa. Niniejszy artykuł jest próbą ogólnego przedstawienia translatorycznych intencji dominujących w historii słowackich przekładów literatury dla dzieci i młodzieży.

Przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży w Słowacji w XIX wieku

Pierwszy książkowy przekład z literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży przypisuje się Ivanowi Branislavowi Zochowi (1843—1921), który po opuszczeniu Słowacji pracował w Osijeku, Sarajewie i Petrinji jako nauczyciel gimnazjum. W 1890 roku wydawca z Trnawy Adolf Horovitz wydał jego książkę *Malý herec*, w której znalazły się oryginalne i przełożone komedie dla młodzieży. W zbiorze zamieszczono dwie jednoaktówki Antona Vjenčeslava Truhelki *Zlá retiazka čili bud' milosrdným!* (oryg. *Zlatan lančić ili Da si miloserdan!*) i *Vyklalo se šidlo z vreca* (oryg. *Zaklela se zemlja rajů, da se sva otajna znaju*). Te dwie komedie dla młodzieży opublikowane zostały wcześniej w roku 1881 w czasopiśmie dla dzieci „Včielka”. Wymienione teksty dramatyczne mają dydaktyczny charakter, dlatego Zoch, nauczyciel z powołania, wybrał je na przekład. Tłumaczenia te są do dzisiaj czytelne, mimo archaiczności środków wyrazu. Pod koniec XIX wieku

¹ „[...] musí poznať psychikę, zásady jazykového i myšľového rozvoju dieťaťa oraz predyspozície i možnosti etapu rozvoju, ktorému pošľvená je knižka”. Z. Klátik: *Slovo, kľúč k detstvu*. Bratislava, Mladé letá, 1975, s. 313 (tłum. — M.B.).

Zoch przekładał również na język chorwacki słowackie bajki ludowe. Oceniając wybór tłumacza, w tym początkowym okresie przekładów literatury dziecięcej na język słowacki na pierwszy plan wysuwają się przede wszystkim teksty pełniące funkcje wychowawcze i dydaktyczne, w mniejszym stopniu teksty o charakterze zabawowym, z którymi spotykamy się współcześnie w literaturze i w praktyce przekładowej.

Przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży w Słowacji od początku XX wieku do roku 1989

Działalność przekładowa zaczęła rozwijać się bardziej systematycznie w dobie międzywojennej, aczkolwiek znaczące przekłady, głównie twórczości klasyków chorwackiej literatury, pojawiały się jeszcze przed rokiem 1918 (np. Ivan Mažuranić, August Šenoa, Josip Kozarac i inni).

Istotny przełom w dziejach przekładu chorwackich autorów dla dzieci i młodzieży w Słowacji stanowiła twórczość Ivany Brlić-Mažuranić i jej dzieło *Priče iz davnine* (1916) (słow. *Príbehy z pradávna*). Autorką pierwszego słowackiego przekładu była Anna Dollinayová-Vračanová, a książka wyszła pod tytułem *Povesti z pradávna* w 1931 roku. Mimo że odzew na słowacki przekład w tym okresie był znikomy, wydanie „chorwackiego Andersena”, jak nazywają tę autorkę chorwaccy literaturoznawcy, uznać można za wyjątkowe wydarzenie dla literatury przekładowej w Słowacji. Jednakże dopiero po kilku dziesięcioleciach słowacki historyk literatury i tłumacz Ján Jankovič wraca do wnikliwego wartościowania przekładu, oceniając tłumaczenie Anny Dollinayovej-Vračanovej jako wybitne, gdyż „dobry preklad rozprávky odoláva času niekoľkonásobne lepšie ako preklady iných žánrov”².

Ivana Brlić-Mažuranić, nominowana kilkakrotnie do Nagrody Nobla, wytworzyła „vlastný slovanský rozprávkový svet”³, czerpiąc w swoich bajkach głównie ze słowiańskiej mitologii, której bohaterowie i postaci pojawiają się również w klasycznych słowackich bajkach, jak i we współczesnych opowiadaniach dla dzieci i młodzieży. Spotkać tu można archetypy charakterystyczne dla każdej bajki, przywołujące również na myśl ludowe bajki Dobšinskiego. Drugi przekład książki *Priče iz davnine* ukazał się w 1976 roku w tłumaczeniu Zlatka Klátika pod tytułem *Rozprávky z pradávna*. Za trzecim razem, w 1979 roku w przekła-

² „[...] dobry preklad bajki opiera się czasowi o wiele bardziej niż przekłady innych gatunków”. J. Jankovič: *Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre I. (do roku 1938)*. Bratislava, Ústav svetovej literatúry SAV, 1997, s. 101 (tłum. — M.B.).

³ „własny słowiański baśniowy świat”. Ibidem, s. 100 (tłum. — M.B.).

dzie Juraja Tušića, również pod tytułem *Rozprávky z pradávna*, opublikowano ją także w Serbii, w Nowym Sadzie i w tym samym roku ukazało się jej drugie wydanie. Ponieważ teksty Ivany Brlič-Mažuranić spotkały się z pozytywnym odbiorem wśród czytelników, a tłumacze „stawiali na pewnik”, nowy przekład jej utworów ukazał się ponownie w 1991 roku pod tytułem *Ctiborova hora a iné rozprávky* w tłumaczeniu Zlatka Klátika. Wszystkie tłumaczenia utworów Brlič-Mažuranić zostały dobrze przyjęte przez dziecięcego czytelnika i z tego powodu przekładane były wielokrotnie. W 1984 roku wydawnictwo Mladé letá uwzględniło w zbiorze *Rozprávky zďaleka i zblízka* jedną bajkę tej autorki zatytułowaną *Ctiborova hora* (oryg. *Šuma Striborova*) w tłumaczeniu Michala Nadubinského.

Innym chorwackim autorem, który zainteresował tłumaczy nie tylko swoją twórczością dla dorosłych, był Vladimir Nazor. W 1931 roku Václav Šlosar przełożył jego dwa prozatorskie utwory, wydając je pod tytułem *Riasanka* (oryg. *Halugica*) i *Maják* (oryg. *Svjetionik*) w zbiorze *Synovia mora*. Teksty te, jak zaznacza we wstępie tłumacz, przeznaczone są dla młodzieży. Nawiązując do elementów naturyzmu, bliskie są słowackiemu odbiorcy w opisie przyrody i zespoleniu człowieka z naturą. Szkoda, że przekład tych wyjątkowych utworów dotarł do słowackiego odbiorcy w słabym tłumaczeniu. Według oceny Jankoviča to przekład poniżej standardu tłumaczenia i pastisz, głównie spowodowany złym językiem słowackim.

Wydawnictwo Československá grafická únia w Pradze w 1933 roku wydało zbiór bajek pod tytułem *Juhoslovanské rozprávky. Srbské, chorvátske a slovinské*. Tłumacz Peter Prídavok dołączył do tego zbioru dwie bajki chorwackie *Železný muž* i *Žobrák*. W 1935 roku w wydawnictwie U NÁS *Juhoslovanské rozprávky* wyszły po raz kolejny, tym razem w wyborze i przekładzie Ferda Klátika. Analizy i oceny tłumaczeń w momencie powstania tych przekładów praktycznie nie było, a artykuły o nowych przekładach, nie tylko dla dzieci i młodzieży, miały jedynie informacyjny charakter. Jak wynika z wyboru utworów do tłumaczenia, tłumacze preferowali raczej teksty klasyczne, znanych autorów, bez aspiracji wprowadzenia do literatury dziecięcej nowych, współczesnych twórców i nowej tematyki. Zachowywali w tej kwestii ostrożność, mimo że mieli wystarczająco dużo aktualnych informacji o literaturze chorwackiej, również dzięki Słowakom z Wojwodiny, którzy regularnie dostarczali, także do czasopism w Słowacji, informacje o nowych serbskich i chorwackich utworach, tzn. utworach z krajów byłej Jugosławii (przykładowo: dziennikarz i tłumacz Andrej Vrbacký, przekładający systematycznie od lat 30. do 70. XX wieku chorwacką i serbską literaturę, uznany za najproduktywniejszego tłumacza literatury byłej Jugosławii aż do czasów współczesnych, czy historyk literatury, tłumacz i profesor uniwersytecki Andrej Mráz i inni, a także Chorwat Ljubomir Maraković, informujący już w latach 20. XX wieku na łamach czasopisma „Slovenské pohľady” np. o arcy mistrzu chorwackiej literatury Miroslavie Krleży).

Literaturę przekładową doby międzywojennej tworzyli liczni tłumacze, którzy nie posiadali lingwistycznego wykształcenia, co oczywiście miało wpływ na jakość tłumaczenia. W takich przypadkach często prowadziło to do „zesłowakizowania” oryginału. Z niedociągnięciami na poziomie leksykalnym przekładu, wynikającymi przede wszystkim z tłumaczenia dosłownego lub interlingwalnej homonimii, najczęściej spotykamy się w przekładach słowackich tłumaczy z Wojwodiny, choć i tu wyjątek potwierdza regułę. Ewenement w tym przypadku stanowił tłumacz Tomáš Štrba, który pomimo swojego wojwodińskiego pochodzenia i technicznego wykształcenia brawurowo przetłumaczył m.in. takich autorów, jak Ivo Andrić.

Najbardziej owocnym czasem pod względem liczby przekładów z języka chorwackiego był okres Państwa Słowackiego (1939—1945). W ciągu sześciu lat przełożono i wydano 26 książek. Oprócz beletrystyki dla dorosłego odbiorcy przekładano również literaturę dla dzieci i młodzieży. W 1940 roku Matica slovenská wydała kolejny znany utwór Ivany Brlić-Mažuranić *Podivné príhody učňa chlapčeka* (oryg. *Čudnovate zgodbe šegrta Hlapića*) w tłumaczeniu Kolumana K. Geraldiniego. W 1943 roku dwójka tłumaczy: Ivan Minárik i Andrej Vrbacký, stworzyła przekład kolejnego dzieła autorki pod tytułem *Jaša Dalmatin*.

Vladimir Nazor, znany już słowackiemu czytelnikowi, znalazł się w centrum uwagi słowackich tłumaczy w 1941 roku, kiedy to Matica slovenská wydała w przekładzie Mateja Pirtiaka (Matej Jurkovič) dzieło Nazora *Bijeli jelen* pod słowackim tytułem *Husiarka Hanka*. W książce, oprócz opowiadania o gęsiarce Hance, znajdują się jeszcze opowiadania *Palček* i *Delfin*. W 1951 roku publikacja ta wyszła również w wydawnictwie Bratstvo — jednota w Nowym Sadzie. Drugi raz przekład *Husiarki Hanki* pojawił się w Słowacji w 1966 roku, wydany przez Mladé letá w tłumaczeniu Branislava Manicy. Przekład był jednakże niemal identyczny z tłumaczeniem z 1941 roku. Pirtiak wrócił do twórczości Nazora w 1944 roku, tłumacząc jego utwór *Šarkove uspomene*, w słowackim przekładzie pod tytułem *Strakáč. Rozpráva pes*. Słowackie przekłady tekstów Nazora ukazały się jeszcze w Nowym Sadzie w 1952 roku pod tytułem *Palček* w tłumaczeniu Mateja Pirtiaka, w 1960 roku w Bačkim Petrovacu pod tytułem *Rozprávky* w tłumaczeniu Samuela Dubovskiego i w 1962 roku pod tytułem *Ming — Čang — Lin*, ponownie w tłumaczeniu Samuela Dubovskiego, przy współpracy wydawnictw w Bačkim Petrovacu i w Lublanie.

Można stwierdzić, że twórczość Nazora pozostawała w centrum uwagi słowackich tłumaczy niemal przez czterdzieści lat, od 1931 do 1966 roku. I nie dotyczy to jedynie literatury dziecięcej. Jego utwory dla dorosłych są równie bogato reprezentowane w literaturze przekładowej w Słowacji⁴. O powodzeniu

⁴ V. Nazor: *Život na ostrove*. Bratislava, Novum, 1946; Idem: *Spartizánmi. Zápiscky 1943—1944*. Bratislava, Partizán 1946; Idem: *Malomocný*. Turčiansky sv. Martin, Matica slovenská, 1947.

tekstów Nazora w tym okresie zdecydował również fakt, że autor ten osobiście uczestniczył w walce partyzanckiej w Chorwacji.

Rok 1945 był przełomowy w historii słowackiego przekładu. Rozpoczął się wówczas owocny okres dla literatury przekładowej. To efekt nie tylko dogodniejszych warunków dla działalności wydawniczej po drugiej wojnie światowej, lecz także tłumaczeniowej tradycji, kształtującej się stopniowo jeszcze przed rokiem 1945. Zaczęły powstawać wyspecjalizowane wydawnictwa z dobrą infrastrukturą i odpowiednim wsparciem finansowym. Sytuacja w powojennej Słowacji, a także w byłej Jugosławii miała wiele cech wspólnych. Przyjacielskie kontakty umożliwiały dalsze wydawanie przekładów. Tłumacze po wyzwoleniu sięgali często do tekstów o tematyce walki narodowyzwoleniczej, do których należały również wspomniane już utwory Nazora, co było zrozumiałe i aktualne dla obu krajów. Tematyka ta była obecna także w literaturze dla dzieci i młodzieży.

Wkrótce po wyzwoleniu w 1945 roku w wydawnictwie Ján Horáček ukazała się powieść dla dzieci *Nepriateľ číslo 1* (oryg. *Neprijateľj broj 1*) Mato Lovraka w tłumaczeniu Ivana Minárika. Twórczość Lovraka zainteresowała również innego tłumacza — Jána Vitéza, który w 1948 roku przełożył jego utwór *Zaviaty vlak* (oryg. *Vlak u snijegu*), wydany przez wydawnictwo Ján Horáček w Bratysławie. Przekład ten wyszedł ponownie w kooperacji słowackiego wydawnictwa Mladé letá i wydawnictwa Obzor z Nowego Sadu w 1972 roku. Po raz trzeci opublikowano go w Nowym Sadzie w 1985 roku⁵. Utwory Lovraka przenosiły dzieci w świat przygód, dziecięcych psot, dlatego spotkały się z bardzo pozytywnym odbiorem słowackich czytelników.

Warto przypomnieć, że przekłady dzieł chorwackich autorów tłumaczono i wydawano nie tylko w Słowacji, lecz również w Wojwodinie, skąd pochodzili liczni znaczący tłumacze.

Z dniem 1 stycznia 1950 roku rozpoczęła swoją działalność sieć państwowych wydawnictw, do których należało również Slovenské nakladateľstvo detskej literatúry. Wybór dzieł do przekładu, który w przeszłości miał bardziej subiektywny charakter i zależał od tłumacza, jego zainteresowań oraz funkcji informacyjnej utworu, stał się zorganizowanym i zaplanowanym działaniem. Pomimo dobowej polityki redakcyjnej, preferującej dzieła głównie z krajów socjalistycznych, założonemu w 1950 roku wydawnictwu Mladé letá udało się wydać wiele wartościowych utworów dla dzieci i młodzieży.

Sytuacja społeczna i stosunki polityczne wpłynęły również na fakt, że od 1951 roku do roku 1954 nie został przełożony ani jeden utwór z literatury chorwackiej, a także z literatur narodów byłej Jugosławii. Był to czas eskalacji zimnej

⁵ Analiza poszczególnych wydań przekładu wspomnianego utworu jest przedmiotem dalszych badań, które, być może, pozwolą odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu na przekład wpłynęła zmieniająca się sytuacja językowa, redakcyjne ingerencje, oraz pomogą wyjaśnić fakt, że przekład wyszedł w Słowacji i w Wojwodinie, mimo tłumaczenia przez tego samego tłumacza.

wojny i rezolucji Kominformu (słow. Informbyra)⁶, wpływającej na postawy i poglądy polityków względem literatury chorwackiej. Literatura narodów byłej Jugosławii, zatem chorwacka również, stała się dla słowackiego odbiorcy niedostępna i zakazana. Dotyczyło to także literatury dziecięcej. Stopniowy powrót do równowagi nastąpił w późniejszym okresie. Podobny fenomen miał miejsce po 1969 roku, kiedy wielu tłumaczy zamilkło, a liczba przekładów z literatury chorwackiej uległa redukcji.

Lata 60. XX wieku przyniosły kilka znaczących przekładów z chorwackiej literatury dziecięcej. W 1961 roku w Bačkom Petrovacu ukazał się przekład powieści dla młodzieży Ivana Kušana *Poplach na Zelenom Vršku* (oryg. *Uzbuna na zelenom vrhu*) w tłumaczeniu Samuela Miklovica, a w 1965 roku ponownie w Petrovacu spod pióra tego samego tłumacza wyszło kolejne dzieło Kušana — *Koko a duchovia* (oryg. *Koko i duhovi*). Przekłady te oraz większość starszych słowackich tłumaczeń wojwodińskich tłumaczy naznaczone są poziomem języka słowackiego Słowaków z Wojwodiny, co oznacza występowanie w nich wielu archaizmów, częstych imiesłowów, widocznej chorwackiej, a właściwie serbskiej składni, przekładu dosłownego, itnerlingwalnej homonimii. Nie-naturalnie brzmiący tekst jest dla dziecięcego czytelnika w Słowacji nie do przyjęcia, pomimo faktu, że utwory Kušana są bardzo lubiane przez młodych odbiorców. W 1973 roku ukazała się kolejna książka Kušana *Klameš, Melita* (oryg. *Lažeš, Melita*) we współpracy z wydawnictwem Mladé letá i wydawnictwem Obzor z Nowego Sadu w tłumaczeniu Eleny Čiernej. Przekład ten prezentuje zdecydowanie wyższy poziom i spełnia wszystkie warunki standardowego tłumaczenia.

Mladé letá w 1965 roku we współpracy z wydawnictwem Obzor z Bačkiego Petrovaca wydały zbiór baśni ludowych *Zlatá jablň a deväť pávov* w tłumaczeniu Ferda Klátika i Zlatka Klátika (ojca i syna), który zawiera baśnie ludowe oraz informacje o zwyczajach ludowych. Drugie wydanie zbioru ukazało się w 1971 roku w wydawnictwie Mladé letá. W latach 60. do ulubionego Kušana dołączył następny chorwacki autor Grigor Vitez, wraz z którym zaczęła się nowa era chorwackiej poezji dla dzieci. We współpracy wydawców z Bačkiego Petrovaca i Lublany w 1965 roku w tłumaczeniu Samuela Miklovica wyszły przekłady dwóch jego utworów: *Zrkadielko* i *Sýkorenky*. Do twórczości Viteza wrócił w 1989 roku tłumacz Miroslav Demák, przekładając jego dzieło poetyckie pod tytułem *Škovránok sa ráno hlási* (oryg. *Ševina jutarnja pesma*), które ukazało się w Nowym Sadzie. Listę chorwackich autorów przedstawionych w słowackich przekładach w latach 60. zamyka Mira Buljan utworem *Jelenica Jeseň* (oryg. *Košuta Jesen*), przetłumaczonym w 1967 roku przez Samuela Miklovica

⁶ Biuro Informacyjne Partii Komunistycznych i Robotniczych (pol. Kominform, słow. Informbyro) — międzynarodowy komunistyczny ośrodek polityczny i ideologiczny [przypis — M.B.].

we współpracy z wydawnictwami Obzor z Bačkiego Petrovaca i Mladinska knjiga z Lublany.

W latach 70. XX wieku wydawnictwa w Słowacji, wydając przekłady utworów chorwackich autorów literatury dziecięcej, były nadal bardzo ostrożne, mimo że o wysokiej jakości literaturę dziecięcą, a także wykwalifikowanych tłumaczy w tym okresie nie było już trudno. Bo przecież nieprzerwanie od lat 30. XX wieku tłumaczył Andrej Vrbacký, podobnie Ivan Minárik i Branislav Choma oraz Ján Jankovič (od lat 60.). Publikacji tłumaczeń podejmowały się w większości przypadków głównie wydawnictwa z Wojwodiny, współpracując jedynie ze słowackim wydawnictwem Mladé letá. Uwagę tłumaczy, a przede wszystkim wojwodińskich oficyn zwróciła ponownie twórczość Mato Lovraka. W 1971 roku w Nowym Sadzie ukazał się przekład jego dzieła pod tytułem *Micko, Mucko a Dedko* (oryg. *Micek, Mucek i Dedek*) w tłumaczeniu Juraja Tušiaka. Oprócz książki Lovraka w latach 70. opublikowano powieść dla dzieci Milivoja Matošeca *Postrach Lipovej ulice* (oryg. *Strah u Ulici lipa*) w tłumaczeniu Juraja Tušiaka, ponownie we współpracy wydawnictwa Mladé letá z wydawnictwem z Nowego Sadu. Tłumacz Juraj Tušiak, prawdopodobnie po pozytywnej reakcji na dzieło Matošeca, przełożył w 1977 roku jego następną powieść dla dzieci zatytułowaną *Detstvo na Sutle* (oryg. *Dječak sa Sutle*), która wyszła w Nowym Sadzie. Wojwodińskie wydawnictwa, jeżeli chodzi o chorwacką literaturę dziecięcą, zastępowały w tym czasie działalność wydawnictw w Słowacji, czego przykładem jest następny wydany przekład utworu Dragutina Horkića pod tytułem *Začmudené prihody* (oryg. *Čadjave zgone*) w tłumaczeniu Milana Ferki z 1976 roku, a w 1979 roku opublikowany w kooperacji wydawnictw w Bratysławie i Nowym Sadzie przekład Nikoli Pulića *Posledná hra* (oryg. *Poslednja igra*) w tłumaczeniu Petra Čačko.

Lata 80. wciąż naznaczone były ograniczoną wolnością druku. W 1981 roku, ponownie we współpracy z wydawnictwem z Nowego Sadu, Mladé letá wydały przekład książki dla dzieci Branka Hribara pod tytułem *Adam Vlčiak alebo knižka o priateľstve* (oryg. *Adam Vučjak ili knjiga o prijateljstvu*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča. W 1983 roku ukazał się przekład Ljudevita Bauera *Parolod' Kolombína* (oryg. *Parnjača Columbina*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča, powtórnie we współpracy wydawnictwa Mladé letá z Obzorom z Nowego Sadu. W 1983 roku kooperacja wymienionych oficyn zaowocowała zbiorem baśni ludowych pod tytułem *Šarkan a kráľov syn* w tłumaczeniu Rudo Brtáňa.

W 1984 roku oficyna Mladé letá podjęła się realizacji niezależnego projektu wydawniczego, wydając zbiór chorwackich pieśni *Turecký šuhaj a krásavica* w tłumaczeniu Rudo Brtáňa. Opublikowane pieśni epickie, zebrane przez Vuka Stefanovica Karadžicia, korespondowały tematycznie z opracowanymi słowackimi tekstami o podobnym charakterze, dlatego wydanie tego tytułu w ówczesnym okresie nie groziło żadnym politycznym czy ideologicznym *faux pas*.

Dopiero pod koniec lat 80. w działalności wydawnictw nastąpiła pełna wolność, choć czasem także w negatywnym tego słowa znaczeniu. Powody ekonomiczne

miały wielki wpływ na publikowanie lub brak publikacji nie tylko oryginalnej, lecz także przekładowej literatury. Co prawda zwiększyło się zainteresowanie wydawaniem literatury dla dzieci i młodzieży, ale również w tej dziedzinie wydawnictwa bardziej kierowały się komercyjnymi wyznacznikami niż jakością wyboru przekładu. W centrum zainteresowania oficyn znalazły się utwory prezentujące gatunek zabawowy i przygodowy. Młode letá, po czteroletniej przerwie, w 1987 roku powróciły do chorwackiej literatury, choć nadal z intencją publikowania baśni ludowych, wydając zbiór chorwackich bajek ludowych pod tytułem *Rozmarínový kriček* w wyborze i tłumaczeniu Michala Nadubinskiego. Rok później (1988) wydawnictwo zaprezentowało przekład dla młodzieży Jože Horvata *Operácia Stonožka* (oryg. *Operacija Stonoga*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča. Tłumacz ten stał się dla licznych wydawnictw w tym okresie, a także później, gwarantem jakości wyboru i tłumaczenia — głównie dzięki jego aktywnej tłumaczeniowej oraz naukowej działalności publikacyjnej w dziedzinie literatury chorwackiej. Za swoje przekłady otrzymał on wiele nagród, zarówno w kraju, jak i w Chorwacji. Młode letá stopniowo zaczęły wydawać chorwackich, a także serbskich autorów⁷ literatury dziecięcej, chociaż stale jeszcze we współpracy z wydawnictwami z Wojwodiny. W ten sposób w 1989 roku opublikowano powieść dla dzieci Hrvoje Hitreca *Krátki ľudia* (oryg. *Kratki ljudi*) w tłumaczeniu Jána Jankoviča oraz utwór Nenada Brixiego *Biela loptička* (oryg. *Bijela loptica*), również w tłumaczeniu Jankoviča.

Przekłady literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży w Słowacji po roku 1989

Po aksamitnej rewolucji i upadku reżimu w Słowacji pojawiła się możliwość wydawania niepożądanego i „zepsutej” literatury zachodniej, jak również literatury narodów byłej Jugosławii, i to pomimo że autonomiczny socjalizm byłej Jugosławii nie był zainteresowany większym napływem literatury do socjalistycznej Czechosłowacji. W 1989 roku wydawnictwo Tatran, zorientowane głównie na literaturę dla dorosłego czytelnika, wydało książkę chorwackich i serbskich bajek ludowych *Tri prstene* w tłumaczeniu Eleny Lajčiakovej. Wydanie tej reprezentatywnej antologii planowano jeszcze przed 1989 rokiem.

Po 1989 roku koncepcja wydawnictw podporządkowana została warunkom ekonomicznym i wymogom rynku. Zaczęły ukazywać się przekłady, które znalazły się w planach w 1989 roku, albo utwory, które zostały dobrze przyjęte

⁷ Oprócz autorów chorwackich, w jeszcze większym nakładzie wydawane są przekłady autorów serbskich i słoweńskich.

przez czytelników, m.in. wspomniane trzecie wydanie opowiadań Ivany Brlić-Mažuranić pod tytułem *Ctiborova hora a iné rozprávky*.

W 1991 roku uwagę wydawnictw przyciągali również mniej znani autorzy, których wprowadzano w nowy krąg odbioru, zamieszczając w przekładach np. ilustracje z ich dzieł oryginalnych. Przykładem jest książka dla dzieci ilustrowana przez chorwackich artystów naiwnych pod tytułem *Poštár a vtáci a iné rozprávky* (oryg. *Priča o poštaru. Zeko u autobusu. Dječak i bundeva*) z tekstami Marina Zurla i Branislava Glumca w tłumaczeniu Jarmili Samcovej, która wносиła w sekundarny kontekst również estetyczne przeżycia.

Po tym wyjątkowym przekładzie nastąpiła dłuższa przerwa w wydawaniu chorwackich autorów. Dopiero w 1997 roku wydawnictwo Don Bosca podjęło się publikacji książki dla młodzieży Đura Zrakicia pod tytułem *Všetci ma majú radi, iba môj otec nie* (oryg. *Svi me vole samo tata ne*) w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. W 2000 roku w wydawnictwie Spolok sv. Vojtecha ukazał się kolejny przekład powieści dla młodzieży tego autora pod tytułem *Láska súdne rozdelená* (oryg. *Ljubav sudski podijeljena*), w tłumaczeniu Márie Ševčíkovej. Wydane powieści Zrakicia charakteryzują się silną wymową etyczną i religijną. Po 1989 roku powstały w Słowacji wydawnictwa, które specjalizowały się w druku dotychczas niepublikowanej, zakazanej literatury o tematyce religijnej, dlatego wydanie tych dwóch książek nie sprawiło większych problemów.

W 1997 roku oficyna Mladé letá zdecydowała się na „eksperyment”, wydając przekład powieści dla młodzieży nieznanego w Słowacji chorwackiego autora Josipa Cvenicia z Osijeku pod tytułem *A drž pevne joystick!* (oryg. *Čvrsto drži joy-stick!*), w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Była to interesująca powieść, poruszająca temat gier komputerowych, którym w tym okresie w słowackiej literaturze dla dzieci i młodzieży nikt się w zasadzie nie interesował. Możliwe, że właśnie z tego powodu przekład został wyróżniony nagrodą Domu detí Bibiany w Bratysławie za najlepszą dziecięcą książkę wiosny 1997 roku. Wymieniony chorwacki autor w 2005 roku zaprezentował się starszej młodzieży zbiorem opowiadań pod słowackim tytułem *Zaslúbená zem* (oryg. *Lektira, Udžbenik priča, Mudra budala*), w przekładzie i wydaniu Alicy Kulihovej (w wydawnictwie ALIKA). Kolejnym autorem z Osijeku, który przedstawiony został słowackiemu odbiorcy dziecięcemu w 1997 roku, był Stjepan Tomaš. Jego powieść pod tytułem *Ostali mi iba sny* (oryg. *Mali ratni dnevnik*) opublikowało wydawnictwo Motýľ, również w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Książka poruszająca temat wojny na Bałkanach w latach 90., nieznaną i raczej przygnębiającą, nie spotkała się wśród słowackich młodych odbiorców z wielkim odzewem. W Chorwacji natomiast, ze względu na swoją autentyczność, okazała się wielkim sukcesem.

Grono autorów z Osijeku dopełnia znany chorwacki bajkopisarz Anto Gardaš bajkami pod tytułem *Damjanovo jazero* (oryg. *Damjanovo jezero*), wydanymi w 1998 roku przez wydawnictwo Motýľ, w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. W bajkach tego autora motywy mitologiczne przenikają się ze współczesnością.

Kolejny chorwacki autor pojawił się na rynku książki po prawie 11 latach. Przeworsowanie wydania przekładu utworu Zvonimira Baloga, którego uznaje się w Chorwacji za kongenialnego autora literatury dla dzieci i który jest laureatem wszystkich możliwych literackich nagród w Chorwacji, było niezwykle trudne. Wydawnictwa koncentrowały się na publikacji tytułów, które cieszyły się w krajach zachodnich wysoką sprzedażą i osiągnęły komercyjny sukces, a twórczość słowiańskiego autora nie stanowiła dla nich znaczącego zysku. W 2009 roku, tylko dzięki finansowemu wsparciu Ministerstwa Kultury Republiki Chorwackiej, opublikowano przekład wyboru jego książek dla dzieci pod tytułem *Papagáj Gáj a kocúr Cúr* w redakcji, przekładzie i z ilustracjami Alicy Kulihovej (w wydawnictwie ALIKA). Drugie uzupełnione wydanie opowieści dla dzieci Zvonimira Baloga pod tytułem *Často si vymýšľam, že ma bolí škola, aby som nemusel ísť do žalúdka*⁸, z przepięknymi ilustracjami samego autora oryginału, w tłumaczeniu Alicy Kulihovej, ukazało się w 2013 roku nakładem wydawnictwa Perfekt. Po pozytywnym przyjęciu przekładu i twórczości Baloga przez dziecięcego i dorosłego czytelnika oficyna Perfekt wydała w 2014 roku wybór z jego książki *Bonton. Kako da ne postanem klipán-ica u 100 lekcijica*, pod słowackim tytułem *Bontón pre deti alebo veselý lexikón o tom, ako sa vyhnúť trapasom* w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Opowieści Baloga często opierają się na grach słownych. Autor ten jest charakterystycznym twórcą literatury nonsensu, która skierowana jest zarówno do dzieci, jak i dorosłych⁹. Wydawnictwo Perfekt, jako jedno z nielicznych, w swojej polityce wydawniczej obrało „słowiańską drogę”, publikując w 2015 roku oprócz serbskiej i słoweńskiej literatury dla dzieci i młodzieży również powieść dziecięcą współczesnego chorwackiego autora Hrvoje Kovačevicia *Tajna crne kutije*, w słowackim przekładzie pod tytułem *Dobrodružstvo počítačového hekera* w tłumaczeniu Alicy Kulihovej. Ocena tych przekładów nie leży w kompetencji autorki niniejszego artykułu i równocześnie tłumaczki tekstów. O pozytywnej recepcji i percepcji wśród odbiorców profesjonalistów, jak również wśród dzieci świadczyć mogą wymienione wcześniej nagrody.

Antologie

Uwzględniając kompletność danych i szerszą perspektywę spojrzenia na przekłady chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży, należałoby wspomnieć

⁸ Przekład został wyróżniony nagrodą Bibiany i Słowackiej Sekcji IBBY (International Board on Books for Young People) za najlepszą książkę dziecięcą 2013 roku.

⁹ Z twórczością Baloga najbardziej koresponduje ze słowackiej literatury dla dzieci przede wszystkim poezja D. Heviera i T. Janovica oraz proza M. Ďuričkovej, E. Feldka, J. Pavloviča, D. Heviera i J. Uličianskiego.

również o licznych antologiach i zbiorowych wyborach z literatury byłej Jugosławii. Poza już wspomnianymi (*Juhoslovanske rozprávky*, 1933, 1935; *Šarkan a kráľov syn*, 1983; *Turecký šuhaj a krásavica. Chorvátske epické piesne*, 1984; *Rozmarínový kričiek*, 1987, 1988; *Tri prstene*, 1990) należy wymienić także antologię opowiadań dla dzieci i młodzieży o tematyce walki narodowyzwoleńczej w byłej Jugosławii pod tytułem *Po boku otcov*, którą przygotowali tłumacze: Samuel Miklovic i Pavel Mučaji w 1961 roku¹⁰. Antologię wydało wydawnictwo Kultura w Bačkom Petrovacu. Chorwacką literaturę reprezentował w niej tekst Vjekoslava Kaleba *Oblok*. W 1964 roku Dragan Lukić opracował i wydał w wydawnictwie Obzor v Bačkom Petrovacu wybór literatury dziecięcej z języka macedońskiego, serbskiego, chorwackiego i słoweńskiego, który ukazał się w słowackim przekładzie pod tytułem *Perličky. Poviedky*¹¹. Chorwacką literaturę reprezentowało w zbiorze kilku znaczących autorów: Ivan Cvetković, Josip Krišković, Danko Oblak, Josip Pavčić, Grigor Vitez. W 1976 roku Elena Chmelová opracowała wybór baśni i klechd ludowych *Rozprávky o zvieratkách z celého sveta*. Za chorwacką uznaje się tu bajkę *O baranovi Lukovi (chorvátska z Chile)*. Tłumacza nie wymieniono, a książka wyszła w wydawnictwie Pravda z Bratysławy. W 1987 roku ukazały się dwie antologie literatury dziecięcej. Seja Babić w wydawnictwie z Nowego Sadu opublikowała książkę *Ak sa ti cnie*, w której przedstawia poezję dla dzieci autorów z byłej Jugosławii, w tłumaczeniu Miroslava Demáka. Chorwacką literaturę reprezentują tu teksty Zvonimira Baloga, Tita Bilopavlovicia, Draga Ivaniševicia, Luku Paljetaka i Ivicu Boricia.

Kolejna antologia — *Červené prskavky* — ukazała się w tym samym roku, ponownie w Nowym Sadzie, w wyborze Samuela Dubovskiego. Chorwacką literaturę dziecięcą reprezentują w niej Milivoj Matošec i Vladimir Nazor. W 1989 roku Stevan Micić wraz z kolektywem autorów opracowali w Nowym Sadzie wybór z literatury ludowej pod tytułem *Kde bolo tam bolo*¹². W 1990 roku Stevan Micić we współpracy z innymi autorami podjął się zestawienia dla tego samego wydawnictwa kolejnego wyboru literatury dziecięcej pod tytułem *Tisíce hviezdičiek* w tłumaczeniu Juraja Tušiaka. Literaturę chorwacką reprezentuje w tym wyborze tylko jeden autor — Grigor Vitez. Wymienione antologie powstawały również na potrzeby słowackich szkół w Wojwodinie.

¹⁰ Tłumaczami byli wojwodińscy Słowacy: Michal Kyseľa, Anna Mekanová, Samuel Miklovic, Pavol Mučaji.

¹¹ W przekładzie partycypowali tłumacze z Wojwodiny: Mária Myjavcová, Samuel Dubovský, Daniel Dudok, Pavel Mučaji.

¹² Autorami przekładów byli: Miroslav Demák, Miroslav Dudok, Ana Makišová, Pavel Mučaji.

Przekłady w czasopismach

Wielu znakomitych chorwackich autorów zostało zaprezentowanych dziecięcemu czytelnikowi również na łamach słowackich periodyków, zarówno w Słowacji, jak i w Wojwodinie w Serbii. W Słowacji były to i są czasopisma dla dzieci: „Včielka”, „Zornička”, „Slniečko”, „Ohník”, „Kamarát”, „Fifik” i inne. Najwięcej przekładów opublikowano w „Zorničke”, „Ohníku” i „Slniečku”. Najproduktywniejsze lata, jeśli chodzi o przekłady tekstów autorów chorwackich, przypadają na okres 1960—1969. Współczesnym, zmarłym niedawno, chorwackim autorem, którego utwory publikowano w słowackich czasopismach regularnie i najczęściej, był Zvonimir Balog. Jego teksty, zarówno poetyckie, jak i prozatorskie, ukazywały się w słowackich czasopismach „Ohník”, „Slniečko”, „Zornička”, „Superohník” i „Fifik” już od lat 60. W „Slniečku”, w każdym numerze rocznika 1991, dzieci mogły przeczytać po jednej z jego humorystyczno-satyrycznych opowieści z książki *Bonton* w tłumaczeniu Petra Čačko. Zaskakujące jest to, że przez długie lata żadne wydawnictwo nie podjęło się wydania książki Baloga, mimo że, sądząc po przekładach w czasopismach, nie był dla nich autorem nieznanym czy kontrowersyjnym.

Co dała literatura chorwacka dla dzieci i młodzieży słowackim czytelnikom?

Diachroniczny przegląd poszczególnych okresów w dziejach przekładów literatury chorwackiej dla dzieci i młodzieży w Słowacji czy w Wojwodinie dostarcza wystarczającą liczbę istotnych faktów o dążeniu tłumaczy i wydawców do przedstawienia słowackim czytelnikom reprezentatywnej części chorwackiej literatury dla dzieci i młodzieży, od klasycznych bajek począwszy (I. Brlić-Mażuranić, V. Nazor, A. Gardaš), poprzez realistyczne bajki i opowiadania (I. Kušan, H. Hirtrec, J. Cveniće, S. Tomaš), aż po twórczość prezentującą współczesne kierunki postmodernistyczne (Z. Balog). Na początku przekładów chorwackiej literatury podejmowali się przeważnie tłumacze bez lingwistycznego wykształcenia, jednak w miarę upływu czasu większość tekstów trafiała w ręce językowych erudytów, tłumaczy z lingwistycznymi i translatologicznymi kompetencjami. Niedociągnięcia w pierwszych tłumaczeniach były spowodowane nie tyle brakiem kompetencji tłumaczy, ile w większości przypadków brakiem słowników przekładowych oraz innych pomocy leksykograficznych, co współcześnie — przy rozwiniętej technologii i istnieniu Internetu — nie stanowi już takiego problemu.

Jak wspomniano, dzieje przekładu to również dzieje poszczególnych tłumaczy. Ich rola prezentowania literatur innych narodów łączy się, z jednej strony, z odpowiedzialnością, ponieważ powinni oni mieć wystarczającą wiedzę o przekładanej literaturze, co oznacza, że powinni proponować czytelnikom, w tym przypadku słowackim, teksty znaczących i wartościowych autorów. Z drugiej strony muszą mieć pewną swobodę „wyławiania” z morza różnorodnej literatury autorów, których oni sami uważają za wyjątkowych. Konieczne jest jednak odpowiednie filologiczne wykształcenie tłumaczy i ich lepsza od języka, z którego przekładają, znajomość języka rodzimego. Dla słowackiego odbiorcy dziecięcego chorwacka literatura dla dzieci i młodzieży przedstawiała i nadal przedstawia z jednej strony spojrzenie na inny świat, którego motywy morza oraz leksyka z nimi powiązana wzbogacają ich percepcję, z drugiej strony tacy autorzy jak Zvonimir Balog odkrywają przed nimi możliwości języka i gier słownych, które mogą zostać zaadaptowane do języka rodzimego.

Z języka słowackiego przetłumaczyła
Marta Buczek